

Wolfgang Dworschak

Šolski spremljevalec, integracijski pomočnik, asistent?

Prevedeno iz: Leben mit Down-Syndrom, št. 69, str. 46, jan. 2012: Schulbegleiter, Integrationshelfer, Schulassistent?

Prevedla Tereza Žerdin

Pojmovno razčiščevanje ukrepa za integracijo v večinsko ali integracijsko šolo

V zadnjih letih in nizu diskusij »ena šola za vse« dobiva šolsko spremljanje čedalje večji pomen. Težava pa je, da šolsko spremljanje nima podlage za dobro in izčrpno definiranje tega koncepta. Formalnopравни in v prakso usmerjeni pogled se med seboj občutno razlikujeta. Zato je v središču tega prispevka pojmovno razčiščevanje ukrepa, ki ga označujemo kot šolski spremljevalec. Ta otroke in mladostnike vsak dan spremlja zaradi posebnih potreb pri učenju, vedenju, komunikaciji, zdravniški oskrbi, nudi posebno in individualno pomoč pri učenju in dejavnostih zunaj pouka. Opisuje stanje in ugotavlja potrebe za prihodnje dejavnosti in raziskovanje.

Dosedanje diskusije o »eni šoli za vse« so dale le malo konkretnih predlogov za uresničevanje te zamisli. V prispevkih, ki se ukvarjajo s konkretnimi pogoji in instrumenti, se vedno znova pojavlja pojem »integracijski pomočnik«. Integracijski pomočnik/pomočnica naj bi učencu s posebnimi potrebami pomagal pri obiskovanju večinske šole in tako predstavljal pomemben člen na poti k »šoli za vse«.

Podoben, v tehničnem pogledu enak instrument, je pojem »šolski spremljevalec«, ki naj bi učencu/učenki s posebnimi potrebami omogočal obiskovanje integracijskega centra. Šolski spremljevalec med poukom opravlja nujno nego učenca/učenke s težko invalidnostjo ali napredujočo boleznijo in pomaga šolskemu osebju.

Medtem ko se primarna medicinska obravnava učenca/učenke že dolgo izvaja v okviru zdravstvenega zavarovanja ali mešanega financiranja, je spremstvo pri pouku oziroma spremstvo za obiskovanje integracijskega centra fenomen, ki ga močneje opažamo šele od srede devetdesetih let prejšnjega stoletja. Financiranje integracijskega pomočnika oz. šolskega spremljevalca kot ene od oblik pomoči v posebnem šolstvu, se izvaja le v posamičnih

primerih. Pri tem je problematično to, da ni nobenega koncepta in tudi ne zanesljivih podatkov o izkušnjah, ki jih prinašajo ukrepi. Negotove in nejasne so delovne okoliščine in delovni pogoji kot tudi dela in naloge šolskega spremljevalca ali integracijskega pomočnika.

Razjasnitev izraza

Obstoječe uredbe o organizaciji pomoči, ki se skriva pod pojmom šolsko spremljanje, tega izrecno ne razlagajo. Tako se ni čuditi, da se v (nemških) zveznih deželah najde več izrazov, ki govore o posameznih primerih pomoči. Pri tem najpogosteje uporabljajo naslednje izraze: šolski spremljevalec, integracijski pomočnik, šolski asistent, šolski pomočnik. Na administrativni ravni se uporabljata predvsem izraza šolski spremljevalec in integracijski pomočnik. Tako se npr. v Turingenu uporablja izraz šolski spremljevalec, na Bavarskem, Hessenskem, v Porenju in Spodnji Saški pa prevladuje izraz integracijski pomočnik.

Ker gre za spremstvo učenca pri obiskovanju šole, se ponuja etimološki pomen besedne zveze šolski spremljevalec, ker pa ga spremlja v integracijsko šolo, se uporablja izraz integracijski pomočnik. V tem prispevku večinoma uporabljam izraz »šolski spremljevalec«, ki se zdi sopomenka izrazu »integracijski pomočnik«.

Na splošno se šolski spremljevalec lahko opiše kot oseba, ki »učencu ali učenki s posebnimi potrebami med poukom stoji ob strani za določene podporne dejavnosti« (Rumpler 2004, 140). Gressova definicija (2008, 2) poudarja še posebno funkcijo šolskega spremljevalca pri premoščanju ovir, ki so pogojene z invalidnostjo: »Šolski spremljevalec je oseba, ki je med delom pouka ali ves čas, vključno tudi s potjo v šolo, ob učencu, da bi kompenziral (nadomestil) primanjkljaje, ki so pogojeni z invalidnostjo, mu pomagal in svetoval.« Zaradi te značilnosti se opazi podobnost opisa nalog šolskega negovalnega osebja v integracijskem centru na Bavarskem, ki ima težišče na pospeševanju duševnega razvoja. V bavarski ureditvi osnovnih šol sodi k posebnemu pedagoškemu delu tudi naslednje: »Šolsko negovalno osebje prevzema negovalne naloge in po potrebi pomaga v enem ali več razredih oz. skupinah.« V nasprotju s šolskim spremljevalcem šolsko negovalno osebje ni določeno le za eno osebo, temveč se šoli dodeli v okviru ur. Šolske spremljevalce je torej razumeti kot oskrbovalno in negovalno osebje, ki se ne dodeljuje in plačuje po določenih šolske zakonodaje, temveč se odobri kot pomoč posamezniku (citiran člen zakona), kot na primer otroku z avtizmom, kar je po zakonu (citiran člen zakona). Šolskega spremljevalca odobrijo na podlagi potrebe po posebni oskrbi, ki je pa šola v okviru svojih možnosti ne more nuditi, in je zato utemeljena pomoč socialnega skrbstva. Ta posebna oskrbovalna potreba lahko izhaja iz povsem različnih

področij. Mišljeno je področje učenje, vedenje, komunikacije, medicinske oskrbe in kolikor je mogoče tudi pomoč pri vsakodnevnih opravilih.

Odobritev šolskega spremljevalca/integracijskega pomočnika

»Pomoč posamezniku« je (v enem od členov) opisana kot »pomoč za pridobitev primerne šolske izobrazbe«. V drugem členu se taka pomoč specificira: »Specialnopedagoški kot tudi siceršnji ukrepi v korist otrok ali mladostnikov z motnjami v telesnem in duševnem razvoju, ki so nujni in ustrezni, da bi jim omogočili ali olajšali obiskovanje šole v okviru splošne šolske obveznosti« oz. kot »ukrepi šolskega izobraževanja, če so ti nujni in ustrezni in če človeku z motnjo v razvoju omogočijo doseči izobrazbo v mejah splošne šolske obveznosti po običajni poti.«

Iz zakonodaje lahko izluščimo tri pomembne vidike:

- primernost šolske izobrazbe,
- nujnost ukrepov,
- primernost ukrepov.

Odločitev, katera šolska izobrazba, torej katera oblika šole je za posameznega otroka primerna, je bilo doslej na Bavarskem odločilno mnenje šolske uprave in ne staršev ali otroka. Glede na Konvencijo ZN o pravicah invalidov naj bi željam staršev v prihodnje bolj prisluhnili. V tej zvezi je prihajalo in še prihaja vedno znova do sporov glede vprašanja, ali je neka prošnja za šolsko spremstvo zaradi želje po integriranem šolanju dovolj utemeljena. V ta namen v skupnih priporočilih bavarskega Državnega ministrstva za pouk in bogoslužje ter Združenja bavarskega okrožja ugotavljajo, da učencu oz. učenki, ki se sam odloči za integrirano šolanje, integracijski pomočnik ne pripada«.

Dodelitev šolskega spremstva je vselej individualna odločitev, ki je močno odvisna od ocene vsakokratne strokovne obravnave.

Pri odobritvi šolskega spremstva predstavljata glavni kriterij za dodelitev pomoči nujnost in primernost. Pomoč mora biti nujna, ker sicer brez nje otrok ne bi mogel obiskovati pouka. Ukrepi pa je primeren, če se le z njim lahko doseže zastavljeni cilj oz. če obstaja možnost za uspeh.

Tudi če bi s tem lahko začrtali jasno pravno podlago k prošnji za šolsko spremstvo, se v praksi vseeno kaže znatna negotovost. Pomoč posamezniku običajno dodeli nosilec

krajevnega socialnega skrbstva (mesta ali okrožja), pri učencih/učenkah z domsko nastanitvijo pa je pristojno regionalno socialno skrbstvo, kar pri dodeljevanju šolskega spremstva vodi k neenotnim okvirnim pogojem (npr. plačilo ure). V primeru otrok z avtističnim vedenjem se pristojnost skrbi za mladino vrh vsega pogosto dodeli kot nanese, glede na to, ali je videti, da ima otrok tudi motnjo v duševnem razvoju.

Pri vsakokratni obdelavi pa je pomembno, da prikaz posebnih potreb prepriča, da otrok v okviru šole ne more izpolnjevati zahtev. Iz tega sledi primerna dodelitev ur za šolsko spremljanje. Jasno je, da je dodelitev šolskega spremstva vselej individualna odločitev, ki je odvisna od ocene vsakokratne strokovne obravnave.

Samo formalni in pravni vidiki še ne povedo ničesar o dejavnosti šolskega spremljevalca. Tudi če nujnih individualnih potreb otrok in mladostnikov z motnjami v duševnem razvoju – zaradi različnosti – ne moremo natančno in podrobno opisati, naj bi zanje vendarle obstajal osnovni temelj (osnovna pravila) dejavnosti, da bi tako preprečili poljubno odločanje.

Negovalne (psiho-socialne) in pedagoške (na pouk usmerjene) dejavnosti

Osrednje vprašanje je, kako dejaven naj bo oz. sme biti šolski spremljevalec/ka pri pouku. Splošno priporočilo bavarskega Državnega ministrstva za pouk in bogočastje in Združenega bavarskega okrožja je jasno: »Integracijski pomočnik ni drugi učitelj. Posredovanje učnega gradiva je izključna naloga učiteljev oziroma učiteljev integracijske šole. (Integracijski učitelji v okviru mobilne specialnopedagoške službe skrbijo za učence s specialnopedagoškimi potrebami na večinski šoli, jim pomagajo v urah, ki so za to določene, in svetujejo učiteljem ter staršem). Integracijski pomočnik prispeva k temu, da se kompenzirajo učenčeve pomanjkljivosti na negovalnem, socialnem, čustvenem in komunikacijskem področju, ki so utemeljene s potrebo po socialni pomoči. Pomaga pri spretnostnih opravilih, opravlja morebitna negovalna dela med šolskim poukom in učencu s posebnimi potrebami nasploh pomaga pri izpeljavi šolskega vsakdana.«

Razumevanje dejavnosti šolskega spremljevalca se običajno opira na sodno prakso, po kateri naj šolski spremljevalec ne bi prevzel osnovne dejavnosti šole, temveč zgolj zagotavljal pomoč pri njeni izpeljavi. Didaktične in pedagoške naloge praviloma ne sodijo sem. Podporne dejavnosti so na primer lahko tele: spremljanje in orientacijska pomoč na poti v šolo, pomoč pri odhodu na stranišče, pomoč pri uporabi delovnega gradiva.

Ministrstvo za izobraževanje in ministrstvo za delo kot tudi združenja občin v Porenju si v splošnih priporočilih prav tako prizadevajo, da bi razmejili opravljanje pomožne dejavnosti in poučevanje. Kot najpomembnejše dejavnosti integracijskega pomočnika omenjajo pomoč pri negi, pri praktičnih življenjskih opravilih kot tudi skrb, nadzor in pomoč v prostem času. Če otrok potrebuje zelo veliko pomoči, »se poleg tega zagotovi pomoč integracijskega pomočnika tudi med poukom. K temu sodi na primer izpeljava vaj v okviru pouka, ponavljanje in razjasnjevanje delovnih navodil učiteljev.« Tu je prvič jasno, da v konkretni praksi ločnice med negovalno-psihosocialno in pedagoško-poučevalno podporo ni preprosto potegniti. Glede na učence/učenke z avtističnim vedenjem Maier in drugi pravijo: »Šolski spremljevalec skrbi za to, da učenec/učenka z avtističnim vedenjem uspešno opravi šolski dan, pouk in obvlada učno vsebino. Ves čas usmerjajo njegovo pozornost in po potrebi delo dodatno strukturirajo.« Deželna zveza Porenje-Westfalija je v navodilih za delo šolskega spremljevalca najbližje okoliščinam v praksi, ko formulira: »Izhajajoč iz individualnega integracijskega načrta nosi celotno odgovornost za šolsko učenje učiteljsko osebje. Šolski spremljevalec opravlja delne naloge.«

Torej, medtem ko je za administracijo zelo pomembno, da šolski spremljevalec ne prevzema nobene pedagoške oz. poučevalne naloge, se pri piscih, ki so orientirani praktično, vedno znova pojavljajo naslednji vidiki:

- Šolski spremljevalec izvaja naloge, ki jih odredi učitelj, jih prilagaja in izvaja po potrebi v dogovoru z njim.
- Pomaga prilagoditi učno vsebino didaktičnim možnostim.
- Učenca spodbuja pri usvajanju učne vsebine.
- Izpelje vaje, ki jih je za konkretnega otroka načrtoval učitelj, na primer vaje fine motorike, zaznavanja idr.
- Daje navodila, spremlja in nadzoruje delo v majhnih skupinah.
- Organizira delo s pripomočki in svetuje njihovo rabo.
- Glede na učenčevo stanje reducira ali razširi učno ponudbo.

V konkretni praksi črte med negovalno-psihosocialno in pedagoško-poučevalno pomočjo ni preprosto potegniti.

Razmejitev med negovalno-psihosocialno podporo in pedagoško-poučevalno dejavnostjo torej ni razvidna, čeprav bi bila iz formalno-pravnega vidika in tudi zaradi finančnih pristojnosti nujna. Vsekakor se zdi, da je ob mnogih vodenih dejavnostih zelo težko natančno ločiti med

negovalno-psihosocialno in pedagoško-poučevalno dejavnostjo. Taka razmejitev je možna le v konkretnih primerih. Tako imajo lahko vsakdanje praktične podpirne situacije domnevno večjo pedagoško vrednost in obratno. Razlaga kakega delovnega lista lahko poteka brez upoštevanja pomembnejšega pedagoškega vidika in je tako pomoč celo kontraproduktivna. Težko si tudi predstavljamo, da šolski spremljevalec učencu npr. pomaga pri ravnanju z računalniško miško, ne pomaga pa mu pri težavah z razumevanjem računalniškega programa – ker to ni področje njegove pristojnosti –, temveč čaka, da to nalogo izpolni učitelj.

Analitično ločevanje med poučevalno in nepoučevalno dejavnostjo se morda zdi formalno nujno, vsebinsko pa si je to težko predstavljati, še teže pa je to zagotoviti. Iz tega torej izhaja, da je šolski spremljevalec/ka dejaven pretežno pri vsakdanjih praktičnih negovalno-psihosocialnih opravilih. Čista ločitev pedagoško-poučevalne dejavnosti se zdi v praksi komaj možna in tudi ni smiselna. Tako pride do tega, da postane šolski spremljevalec dejaven tudi na pedagoško-poučevalnem področju.

Dokončno se delovna definicija, v okviru katere je označen pojem »šolski spremljevalec« oziroma »integracijski pomočnik« lahko ta formulira kot oseba, ki otroke in mladostnike spremlja v šolskem vsakdanjiku, ker ti zaradi posebnih potreb na področju učenja, vedenja, komunikacije, medicinske oskrbe in/ali zaradi vsakodnevnih opravil potrebujejo posebno in individualno pomoč pri dejavnostih v zvezi s poukom in zunaj pouka.

Raziskave in pogled

Iz zapisanega lahko sklenemo, da se formalno-pravno dojetje dejavnosti šolskega spremstva razlikuje od praktično orientiranih izhodišč. Razvidno je tudi, da so delovne okoliščine šolskega spremljevalca glede na regijo in plačnika lahko povsem različne.

Kakšen je položaj šolskega spremljevalca/ke v šolski realnosti? V Nemčiji obstaja komaj kakšna empirična raziskava na to temo. Poleg dveh kvalitativnih posamičnih študij, ki sta usmerjeni na spremstvo otrok z avtizmom glede na komunikacijo, sta piscu znani le dve raziskavi v nemško govorečem prostoru, ki sta usmerjeni na ključne točke delovnih okoliščin in nadaljnjih izobraževalnih potreb šolskega spremljevalca, da bi tako dolgoročno izboljšali pogoje šolskega spremstva. Medtem ko se študija Bacherja, Pfaffenbergerja in Pöschka (2007) nanaša na Gornjo Avstrijo, obstaja za deželo Thüringen doslej neobjavljeno Wohlgemuthovo diplomsko delo (2009).

Ti dve študiji in ena študija avtorja članka o delovnih okoliščinah in dejavnostih šolskih spremljevalcev na Bavarskem, katere težišče je na podpori duševnega razvoja (Dworschak, Eibner, Beck, 2010), utemeljujejo sklep, da imajo šolski spremljevalci različne delovne okoliščine in pogoje, ki so odvisni od regije, pristojnega nosilca storitev in od plačnika.

Poleg drugega podatki jasno kažejo, da imajo šolski spremljevalci zelo široko in raznoliko polje dejavnosti, ki se razteza od negovalno-psihosocialne oskrbe in spremstva učenca/ke do pedagoško-poučevalnih nalog. Spričo dejstva, da večina šolskega spremstva nima nikakršne strokovne kvalifikacije – kaj šele ustreznega finančnega poplačila – , se zdi kvalifikacija šolskega spremljevalca nujna. V ta namen je opaziti prva prizadevanja, ki gredo v smeri urejanja tega problema.

Nadalje ugotavljamo, da ukrepi šolskega spremstva doslej nimajo za osnovo nobenega enotno definirane koncepta, kar spričo stalno naraščajočega števila šolskih spremljevalcev/integracijskih pomočnikov (Dworschak, Eibner, Beck, 2010) prav tako nakazuje nujno potrebo po takšni dejavnosti.